

Platform Groen Erfgoed - Groen erfgoed in een snel veranderend landschap

11 oktober 2023 te Amersfoort, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Toekomstbestendig groen erfgoed. Ruimtelijk ontwerp als perspectief op historische buitenplaatslandschappen door prof. dr. Steffen Nijhuis, Technische Universiteit Delft.

In deze bijdrage staat een ontwerpbenadering voor het begrijpen en ontwerpen van toekomstbestendige buitenplaats-landschappen centraal. Die ontwerpbenadering is regionaal en op het (aanwezige) landschap gebaseerd. De benadering gaat uit van het principe behoud-door-ontwikkeling. Het neemt ruimtelijke ontwikkeling met historische landschapsstructuren als basis in een proces met participatie van belanghebbenden. In dit proces draait het om samenwerking en co-creatie met eigenaren, experts, beleidsmedewerkers en anderen.

Het gezamenlijk uiteenrafelen van de in eeuwen ontstane landschappelijke structuur brengt duurzame instandhouding van erfgoed en ruimtelijke kwaliteit dichterbij. Bij PDOK vind je open datasets van de overheid met actuele [geo-informatie](#) zoals hoogtegegevens, bodemkaarten, etc.. Dit zijn waardevolle bronnen in dit proces.

Ruimtelijk ontwerp 'door de schalen heen' (van klein tot groot) wordt ingezet als middel om ontwikkelingsstrategieën en principes te ontdekken die het landschap gevormd hebben op die specifieke plek en onder die specifieke omstandigheden. Daarnaast kan ruimtelijk ontwerp oplossingen in beeld brengen die de opgaven te benutten om bij te dragen aan bescherming en ontwikkeling van historische buitenplaatslandschappen. De gepresenteerde aanpak kan ook bij ontwerp-opgaven in het cultuurlandschap of stedelijk landschap worden ingezet. Voorbeeld van hoe deze aanpak in de praktijk werkt is het [Baakse Beek project in Gelderland](#). Deze en andere voorbeelden, tezamen met achtergronden zijn in dit [boek](#) en [open access artikel](#) te vinden.

Het bestaande landschap als uitgangspunt voor ontwerp door dr. Imke van Hellemond, Vrije Universiteit Amsterdam.

De recent aangekondigde [beleidsnota](#) ruimtelijke ordening lijkt eigenlijk wel wat op de Tweede Nota Ruimtelijke ordening uit 1966. Het inpassen van moderne elementen voor energie (toen elektriciteitsmasten, nu windturbines), de bouwopgaven en milieuvervuiling speelden toen ook. Hoewel veel thema's terugkeren, kun je het landschap niet statisch noemen; het is dynamisch en gelaagd. Een voorbeeld is Landgoed Frankendael en de polder Watergraafsmeer in Amsterdam Oost: de ringdijk ligt er nog en dat maakt de geschiedenis afleesbaar.

De *layer-cake method* door Ian McHarg (*Design with Nature*, 1969) raadt aan om eerst landschapskennis te vergaren vóór (bouw-)ingrepen, door verschillende lagen met waarden over elkaar heen te leggen op een kaart. Dit is tegenwoordig veel makkelijker met de digitale methoden. T. Patri en D. Streatfield gingen een stap verder en gaven een

waardeoordeel met het Berkely Early Warning System uit 1970. De Universiteit van Wageningen (WUR) heeft deze historische rapporten gedigitaliseerd. Drempelanalyses werden in de jaren 70 gebruikt bij landschapsinventarisaties in verband met de destijds zeer snelle uitbreiding van het wegennet.

Er was zoveel te inventariseren en te waarderen en dat het bijna niet mogelijk was om overal rekening mee te houden. De meest uitgebreide methode werd daarom wel de paradijsmethode genoemd. Van Hellemondtschreef hierover haar [proefschrift](#) waarin zij de vraag beantwoordt waarom en hoe landschapsarchitecten in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw het Nederlandse landschap wilden moderniseren. Her-fotografie laat verandering van een landschap op een toegankelijke manier zien en kan een middel zijn om studenten of anderen te leren hoe het landschap verandert. Informatie over het landschap kan beter ontsloten worden in Nederland. Voorbeelden van initiatieven zijn [Objectief Nederland](#), [Recollecting Landscapes](#), en de [gebiedsbiografie van het zuidelijk westerkwartier](#) in Groningen. De bronnen en bibliotheek zijn nog beperkt en het is een gesloten systeem waardoor uitwisseling niet mogelijk is.

Kijk ook op de websites van [Landschappen van Noord-Nederland](#) en [De Verhalen van Groningen](#). Het belang van de (online) ontsluiting van al verzamelde informatie is groot. Dit kan voorkomen dat men hetzelfde onderzoek later weer opnieuw uitvoert.

De positie van groen erfgoed in actuele ruimtelijke opgaven door dr. ing. Jeroen Zomer, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

De afdeling Landschap van de RCE werkt onder andere aan de [monitor landschap](#) en de erfgoedatlas. Met groen erfgoed worden zowel groene rijksmonumenten als het cultuurlandschap bedoeld. Maar de term wordt ook wel gebruikt voor autochtoon plantmateriaal van onder andere bomen en struiken.

Uit alle hoeken komt beleid ten aanzien van het landschap: landbouw, RO, natuur, water. Sinds de decentralisatie van 2011-2012 voor natuur & landschapsbeleid is er veel verantwoordelijkheid voor het buitengebied naar de provincies gegaan, en veel bezuinigd. Natuurbeleid gaat eigenlijk alleen over natuurgebieden, terwijl er buiten die gebieden natuurlijk ook natuurwaarden zijn. Op [Landschapsobservatorium](#) komen gegevens over het landschap en de ontwikkeling ervan bij elkaar.

In 2010 dachten men; Nederland is af. In 2023 zitten we opnieuw met problemen en gaan er stemmen op om de regie terug naar het Rijk te brengen. Maar hoe? Het ministerie van VROM is opgeheven; verschillende ministeries gaan over het landschap. Het beleid bestaat dan ook uit heel veel verschillende programma's, die allemaal moeten landen in het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG). Het ontwikkeldocument voor de NPLG is het PPLG, Provinciaal Plan Landelijk Gebied, waarin de integrale aanpak voor natuur, water en klimaat wordt beschreven. Bij de nieuwe nota 'Ruimte' is er een rol voor groen erfgoed bij grote opgaven en erfgoed, inclusief landschapsherstel.

Een goed voorbeeld van een methode waarbij verleden en toekomst worden samen gebracht is [Mei it ferline foarut](#) van Landschapsbeheer Friesland.

Concluderend bieden allerlei programma's en beleidslijnen mogelijkheden, openingen, om cultuurhistorie te kunnen borgen, maar er is zorg over de uitvoering; het daadwerkelijk borgen van erfgoed in lokale plannen. De omgevingswet zou nieuwe ontwikkelingen makkelijker moeten maken. Het borgen van cultuurhistorie (niet zijnde monumenten) lijkt voorsnog niet heel stevig verankerd in de regelgeving.

Landschapselementen als algemene probleemoplossers? door drs. Gerrit-Jan van Herwaarden, LandschappenNL.

Landschapselementen zijn populair. Het zijn karakteristieke onderdelen van het landschap die bijdragen aan de identiteit van een gebied. Stichting Landschapsbeheer Zeeland [selecteerde 40 landschapselementen](#) aan de hand waarvan de geschiedenis van het cultuurlandschap wordt verteld. Het landschap staat voor veranderingen ten aanzien van natuur, landbouw en water. Die veranderingen kunnen ook voordelen bieden als recreatie en gezondheid voor mensen. Veel groene landschapselementen zoals heggen of houtwallen hebben tegenwoordig een andere functie zoals voederhaag of (indirect) plaagreductie.

In het [Aanvalsplan Landschap](#) is 10% groene dooradering het doel. Daarvoor moet je weten wat het huidige percentage is door registratie en monitoring. De [Top10NL](#) is onvoldoende precies. De landschapslaag van RVO is beperkt bruikbaar. [LASREG](#) is beter. De Basisregistratie Grootchalige Topografie ([BGT](#)) is nog niet klaar maar kan goed worden. Landschapselementen in [Meetnet](#) worden door vrijwilligers aangevuld. Dit is ook nodig omdat de elementen voortdurend veranderen.

De zorgen over de uitwerking van het Aanvalsplan Landschap bestaan eruit dat het aanvalsplan in het NPLG zit maar niet in de omgevingswet. Een voorbeeld: Boeren zijn niet altijd enthousiast over houtopstanden. In de omgevingswet staat een 'herplantplicht' voor, maar die maakt het mogelijk dat je een oude houtopstand kapt en vervangt door jonge aanplant. Natuur en cultuur zijn daar niet mee geholpen.

Andere manieren om dooradering te behouden of herstellen, kunnen het maken van een landschapsbiografie zijn, samenwerkingsverbanden aangaan, en maatwerk leveren.

Speakerscorner

De [groen erfgoed cursus aan de Hogeschool Utrecht](#) start weer in januari, aanmelden is nog mogelijk. De open avond vindt plaats op 30 november. Je hoeft geen groene achtergrond te hebben als je ervaring hebt in de erfgoedsector.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed was al bezig met kennis opbouw over **Post65** erfgoed. Het ministerie heeft onlangs opdracht gegeven om een (beperkt) aanwijzingsprogramma te starten. Graag horen we welk groen erfgoed uit de periode 1965-1990 ú de moeite waard vindt. Mail uw tips naar post65@cultureelerfgoed.nl.

Volgende bijeenkomst van het Platform Groen Erfgoed is op woensdagmiddag 6 maart; het onderwerp is Documentatie en archivering.